

Ксенија Денчић-Михајлов¹

Јелена Попов²

ПОРЕСКА КОНКУРЕНТНОСТ КАО ДЕТЕРМИНАНТА СТРАНИХ ДИРЕКТНИХ ИНВЕСТИЦИЈА У УСЛОВИМА ПРОМЕНА НА ГЛОБАЛНОМ НИВОУ

TAX COMPETITIVENESS AS A DETERMINANT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENTS IN CONDITIONS OF CHANGES AT THE GLOBAL LEVEL

Резиме

Порески подстицаји углавном имају форму изузимања од опорезивања или умањења пореског оптерећења и стимулирају привлачење страних улагања која су веома битан услов за економски развој земаља у развоју и транзицији. Усвајањем неопходних системских закона и формирањем стимулативне пореске политике, у Републици Србији и Републици Српској се континуирано ради на унапређењу инвестиционе климе с циљем већег привлачења домаћих и страних улагања. Пажња аутора усмерена је на: а) теоријској анализи пореских подстицаја и утицаја пореске конкурентности на токове страних директних инвестиција, са посебним освртом на ове токове у земљама у развоју и транзицији, б) прегледу најважнијих врста пореских подстицаја за привлачење страних инвестиција у Републици Србији и Републици Српској.

Кључне речи: *порески подстицај, пореска конкурентност, стране директне инвестиције, Република Србија, Република Српска.*

¹ Економски факултет Универзитета у Нишу, Србија, ksenija@eknfak.ni.ac.rs

² Пореска управа, Филијала Нови Сад 2, Србија, jelenalepopov@gmail.com

Summary

Tax incentives generally take the form of tax exemption or reduction of tax burden and have the stimulating effect on attracting foreign investments that are very important condition for economic development of developing and transitional countries. By adopting necessary laws and forming stimulative tax policy, in Republic of Serbia and Republic of Srpska investment climate is continually improved in order to attract more domestic and foreign investment. Authors' attention is focused on: a) theoretical analysis of tax incentives and impact of tax competitiveness on the flow of foreign direct investments, with special emphasis on these flows in developing and transitional countries, b) summary of most important tax incentives for attracting foreign investments in Republic of Serbia and Republic of Srpska.

Key words: *Tax incentives, tax competitiveness, foreign direct investments, Republic of Serbia, Republic of Srpska*

Увод

Глобализација као феномен последњих неколико деценија представља главну карактеристику светског друштвеног и економског живота. И њене присталице и опоненти слажу се у једном: глобализација је дефинитивно присутна, и као таква наводи сваку појединачну економију да пронађе адекватан начин за укључивање у њене токове. То је велики изазов и за развијене земље, а са становишта земаља у развоју то може бити веома сложен задатак са не баш увек успешним завршетком. У данашњим условима пословања заобилажење глобалних светских токова за сваку појединачну земљу може значити заостајање у развоју са свим негативним последицама које из тога проистичу. Један од начина операционализације процеса глобализације у пракси јесу стране директне инвестиције. Стране директне инвестиције су од нарочитог значаја за земље у развоју јер представљају кључни фактор усмеравања земље у правцу економског раста. Главна карактеристика ових инвестиција јесте да оне иду у правцу повољне инвестиционе климе, посматрано пре свега са аспекта користи коју ће страни инвеститор имати у крајњем резултату. Након разматрања фактора као што су присуство потребних ресурса, тржишни потенцијал земље, цена радне снаге, потенцијални страни инвеститор веома често одлуку о инвестирању доноси у зависности од пореске (не)конкурентности.

Пореска конкурентност се манифестује таквим пореским системом који омогућује пореско растеређење привредних токова. У ту сврху поједине земље, да би повећале профит инвеститора и смањиле ризик улагања, примењују пореске подстицаје. На тај начин оне врше утицај на инвеститоре

приликом доношења одлуке о инвестирању, јер је основни циљ инвеститора остварити што виши профит уз што нижи ризик улагања. Порески подстицаји су у широкој примени у земљама у развоју и у транзицији, поготово ако то представља једину предност (у односу на нестабилан политички систем, (не)располагање природним богатствима или неповољну географску локацију).

Када се конкурентност и атрактивност једне земље увећава подстицајима у фискалном сектору то за њу значи умањење јавних прихода по том основу – умањење прихода опорезивањем одређене врсте добити уколико се ради о умањењу, или чак нултој пореској стопи, или пак ослобађањем од плаћања пореске обавезе на одређени временски период. Умањење пореских прихода умањује укупне јавне приходе, али и угрожава јавну потрошњу која ипак мора остати на одређеном нивоу, а да би се та негативност компензовала врши се повећан притисак на пореске обвезнике који немају право коришћења ових подстицаја. У ситуацији када је пореска конкурентност одлучујућа за доношење одлуке о инвестирању, тада тржиште и тржишне законитости имају секундаран значај. Још једна битна одредница коју треба имати у виду приликом увођења пореских подстицаја јесте сложеност пореског система која ће се применом нових прописа још више увећати, дакле и повећати трошкове пореске администрације, сигурно умањити њену ефикасност барем у почетној фази њихове примене, а тиме и дати простор за различите злоупотребе и корупцију. Такође није упутно у делу пореских подстицаја фаворизовати стране у односу на домаће инвеститоре³, јер може доћи до великог незадовољства домаћих инвеститора који ће у том случају трансферисати свој капитал у стране оф шор компаније, а затим га враћати у земљу као инокапитал како би могли користити олакшице и подстицаје предвиђене за стране инвестиције.

Оно што се не сме изгубити из вида код установљавања жељеног нивоа пореске конкурентности јесте третман оствареног профита не само у земљи инвестирања, него и у земљи резидентности инвеститора. Веома је значајно да ли ће доћи до преклапања пореских јурисдикција двеју држава и тиме до дуплирања пореског оптерећења, или је тај проблем решен на нивоу држава, најчешће склопљеним билатералним уговором о избегавању двоструког опорезивања.

Циљ истраживања аутора у раду је двојак. Пажња је најпре усмерена на теоријској анализи пореских подстицаја и утицаја пореске конкурентности на токове страних директних инвестиција, са посебним освртом на ове токове у земљама у развоју и транзицији. У другом делу рада, аутори дају

³ Арсић, М. (2008). Порески подстицаји и улагање страног капитала. *Финансије*, бр. 1-6, стр. 336.

приказ инвестиционе климе и пореских подстицаја у Републици Србији и Републици Српској. Последњи део рада садржи закључна разматрања.

1. Порески подстицаји, пореска конкурентност и стране директне инвестиције

За земље у развоју и у транзицији је веома важно да пореску конкурентност дефинишу на оптималном нивоу. Да би привукле стране директне инвестиције које су услов економског напретка, ове земље морају створити повољну инвестициону климу. То подразумева расположивост одређених ресурса занимљивих потенцијалним инвеститорима, пожељну величину и атрактивност тржишта, потребан ниво макроекономске стабилности, корупцију у контролисаним оквирима, задовољавајући ниво политичке стабилности, а правни систем усаглашен са системом земље која је потенцијални инвеститор. Када потенцијални инвеститор процени да су услови за улагање у посматраној земљи задовољавајући и да може имати пожељни ниво сигурности за свој уложени капитал, тада је основни опредељујући фактор висина пореског оптерећења, и тада пореска конкурентност земље инвестирања долази до пуног изражаја. Оно што је у том погледу најзначајније за инвеститоре јесте висина пореске оптерећености добити коју ће остварити својим инвестирањем, а не мање битно јесте и то да ли може и како трансферисати остварену добит свом матичном предузећу. Овим проблемима посвећен је велики дој емпиријских и теоријских истраживања, чији резултати указују да мултинационалне компаније инвестирају мање у земљама са високим пореским оптерећењем корпоративне добити. Анализа временских серија респонсивности страних директних инвестиција на годишње промене у стопи приноса на уложени капитал такође указују на позитивну корелацију између нивоа страних директних инвестиција и стопе приноса на инвестиције након опорезивања на нивоу индустријске гране и на националном нивоу.⁴

Порески подстицаји могу се дефинисати на два начина.⁵ Као правни термин, порески подстицај односи се на специфичну пореску олакшицу додељену квалификованом инвестиционом пројекту, која представља повољније законско решење у односу на одговарајућу одредбу која се генерално односи на све инвестиционе пројекте. Ефективно, порески подстицај је специјална законска одредба која се примењује на квалификоване пројекте,

⁴ Desai, M. et al. (2004). Foreign direct investment in a world of multiple taxes. *Journal of Public Economics*, 88, pp. 2727–2744.

⁵ Zee, H. et al. (2002) Tax Incentives for Business Investment: A Primer for Policy Makers in Developing Countries. *World Development*, Vol. 30, No. 9, p. 1498.

а која као ефекат има смањење пореског оптерећења у вези са реализацијом тих пројеката у поређењу са пореским оптерећењем које би инвеститори имали да конкретне законске одредбе не постоје. Дефинисањем пореских подстицаја на први начин наглашава се да пореске олакшице додељују креатори пореске политике, док се друга дефиниција фокусира на ефекте које из подстицаја произилазе. Подвајање ове две дефиниције значајно је из разлога што интенције које стоје иза увођења пореских подстицаја и ефекти који настају њихових увођењем нису увек подударни.

Порески подстицаји углавном имају форму изузимања од опорезивања или умањења пореског оптерећења и стимулативно утичу на привлачење страних улагања. Та иноулагања су обично веома битан услов за економски развој земље која нема довољно сопствених средстава. Зарад позитивног ефекта страних улагања на привреду земље домаћина потребно је пореске подстицаје усмерити у одређеном правцу – привући стране инвеститоре који имају дугорочније планове у земљи домаћину, а не да им основни циљ буде да остану колико су у могућности да користе повластице. Порески подстицаји могу да се односе на остварену добит, на пореску основицу, на пореске стопе, затим могу бити трајног или привременог карактера, могу да се примењују на територији целе земље, или само у појединим њеним регионима.⁶

Примена пореских подстицаја представља латентну опасност за различите злоупотребе и корупцију, поготово ако се одлука о избору инвеститора доноси у ужим структурама власти, а преговори врше између ресорног министарства и страног инвеститора. У циљу доношења што објективније одлуке и правилности у опорезивању, потребно је у одлучивање о пореским подстицајима укључити што шири аудиторијум, јер мање незадовољних учесника свакако значи и мање заинтересованости за различите малверзације. У том смислу потребно је правилно проценити корист која се очекује од страних инвестиција и штету земље домаћина која се очитује у изгубљеним пореским приходима, и свакако увидети тренутак када је уведени подстицај остварио своју сврху те га укинути.

Врста подстицаја коме потенцијалне земље инвестирања веома често прибегавају јесте ослобођење од плаћања пореске обавезе на одређени временски период⁷. Ова врста подстицаја може да буде веома привлачна за потенцијалне инвеститоре, посебно мултинационалне компаније, јер пружају простор за различите типове злоупотреба. Мултинационална компанија,

⁶ Арсић, М. (2008). Порески подстицаји и улагање страног капитала. *Финансије*, бр. 1-6, стр. 328.

⁷ Ковач, М. (2003). Анализа пореских подстицаја за привлачење СДИ у Србији, Бугарској и Хрватској. *Индустрија*, 1-2, стр. 55.

како би умањила своју пореску обавезу може вршити трансфер оствареног профита у новоосновано предузеће са правом коришћења пореског подстицаја. У ту сврху може користити инструменте попут механизма трансферних цена или методе утањене капитализације – односно исказивање такве структуре капитала у којој примат има позајмљени капитал оптерећен трошковима у виду камате која представља трошак предузећа и не улази у пореску основицу.⁸

Пореска конкуренција наводи земље да у циљу привлачења слободног финансијског капитала и инвестиција формирају стимулативну пореску политику која подразумева, пре свега, пореске олакшице приликом измиривања пореских обавеза, или чак у одређеним случајевима потпуно неопорезивање одређене врсте прихода. На глобалном нивоу, примећује се општи пад пореских стопа током последње деценије, посебно у земљама у развоју. Недавна истраживања показују да недостаци као што су величина и потенцијал једног националног тржишта, могу бити компензирани директним фискалним подстицајима, као што је увођење ниже пореске стопе на нивоу корпорација.⁹

Формирање стимулативне пореске платформе у једној земљи несумњиво значи губитак одређеног износа буџетских прихода. Поред тога, присутан је и губитак буџетских прихода узрокован различитим злоупотребама од стране пореских обвезника који настоје да потпуно избегну плаћање своје пореске обавезе и том приликом прибегавају нетачном исказивању остварених прихода.

Савремени услови пословања намећу неопходност постојања конкурентске борбе за привлачење страних инвестиција. Рушењем баријера у виду националних граница и формирањем глобалног светског тржишта нужно се указала неопходност прилагођавања пореских система националних економија новоствореним условима пословања. Пореска конкуренција је постала реалност и изазвала како позитивне тако и негативне ефекте и пропратне појаве. Велике мултинационалне компаније које располажу слободним финансијским капиталом и имају могућност да га инвестирају било где у свету иду у правцу земаља где су, поред осталих потребних услова, пореске стопе ниске – а то значи да оне на тај начин условљавају владе држава којима је циљ да привуку страни капитал да сниже пореске стопе и тако се одрекну значајног дела пореских прихода што ће без сумње утицати на јавну потрошњу конкретне земље. Снижење пореских стопа на страни

⁸ Денчић-Михајлов, К., Трајковски, М. (2011). Трансферне цене у теорији и пракси пословања мултинационалних компанија. *Економске теме*, бр.3.

⁹ Bénassy-Quéré, A. et al. (2005). How does FDI react to corporate taxation. *International Tax Public Finance*, 12 (5), pp. 583–603.

инвестициони капитал значи мање оптерећење мобилних ресурса,¹⁰ док за остале имобилне ресурсе то не важи. Имобилни ресурси остају под истим (или чак већим) пореским оптерећењем јер држава, колико год настојала да привуче страни инвестициони капитал и у том смислу се одрицала одређеног износа јавних прихода, да би опстала мора задовољити одређени ниво јавне потрошње, а приходе потребне за то са неке стране треба обезбедити. Није искључено да такво опредељење земље и повећан притисак на имобилне ресурсе у циљу остварења јавних прихода може узроковати нестабилност у конкретној земљи, због очигледне неправичности у опорезивању, али то негативно утиче и на државе из којих долази мобилни инвестициони капитал – јер се тамо смањује износ јавних прихода остварен опорезивањем мобилних ресурса, и такође усмерава на опорезивање имобилног капитала.

Веома је лако прећи границу између потребне здраве и штетне пореске конкуренције. Земље у развоју које имају недостатак ресурса било које врсте у циљу њиховог ублажавања а по могућности и елиминисања користе пореске подстицаје. То је позитивно све док је у оквирима који не угрожавају опстанак државе, док не мотивише привредне субјекте да крену у правцу сиве економије, и док те мере немају штетно дејство на функционисање земаља из којих долази инвестициони капитал.

Дакле, пореска конкуренција нужно условљава настанак трошкова у смислу смањења јавних прихода, али је пожељно да структура пореског система буде постављена у оптималне оквире – да привуче страни инвестициони капитал у што већој мери, а са друге стране да у што мањој мери угрози нормално функционисање и финансирање потрошње јавног сектора конкретне земље. Међутим, у циљу привлачења инвестиционог капитала у што већој мери, лепеза пореских подстицаја која се нуди је све шира, конкурентски притисак међу државама је све већи, а пореска евазија се све више шири на међународном нивоу. Дошло је до формирања пореских система који су у могућности да лако привуку страни инвестициони капитал, али са друге стране значајно угрожавају пореску базу других земаља, и у суштини представљају штетну, односно нефер пореску конкуренцију.¹¹ Пореске оазе су познате по томе да представљају штетну пореску конкуренцију, а оријентисане су на секторе мобилног капитала као што су банкарство, осигурање и финансије. Оне су усмерене на привлачење страног финансијског капитала, омогућују својим нерезидентима апсолутну дискрецију не само у односу на конкуренцију већ и у односу на пореске власти њихових резидентних

¹⁰ Раичевић, Б., Ненадић, Ј. (2004). Пореска конкуренција: општи осврт. *Economic Annals*, no.162, стр. 57.

¹¹ Ibid. стр. 60.

земаља, а такође не врше међународну размену информација – а све су то особености штетне пореске конкуренције. Услед тога земље из којих долази мобилни финансијски капитал ускраћене су за јавне приходе које би оствариле његовим опорезивањем у својој земљи, а с обзиром да земље пореског раја не закључују уговоре о избегавању двоструког опорезивања ускраћене су и за део јавних прихода које би оствариле у условима поделе пореске надлежности.

Поред политичке стабилности, одговарајућег економског система и политике, као и правног система и институционалног оквира за улагање и заштиту страног капитала, за доношење одлуке о инвестирању веома је битно и какви су порески систем и пореска политика у земљи за коју ће се потенцијални страни инвеститор определити.

Земља инвестирања односно локација на којој ће мултинационална компанија уложити свој капитал и организовати производњу одређује се на основу могућности остварења максималног профита. Ако је земља инвестирања различита од земље резидентности привредног субјекта, оно што ће приоритетно бити размотрено јесте које су пореске обавезе у земљи резидентности у односу на добит остварену у некој другој земљи, затим које су пореске обавезе у земљи инвестирања, и коначно, у којој се мери пореске обавезе једне и друге земље преклапају, односно дуплирају за мултинационалну компанију у целини. Потпадајући под пореску јурисдикцију земље резидентности по основу неограничене пореске обавезе, и под пореску јурисдикцију земље инвестирања по основу територијалног принципа привредни субјекти су изложени двоструком међународном опорезивању једног истог прихода. Разрешење проблема двоструког опорезивања у интересу је не само пореског обвезника, већ и обе државе – и државе резидентности и државе инвестирања.

Порески обвезник – мултинационална компанија у циљу што већег умањења своје пореске обавезе настоји да своју територијалну организацију томе прилагоди – која земља ће бити резидентна за матичну компанију, шта ће радити са профитом у земљи инвестирања и како ће га трансферисати матичној компанији, у којој ће мери користити трансферне цене за трансфер профита матичном предузећу. Али адекватно разрешење проблема двоструког опорезивања у интересу је и земаља у којима је мултинационална компанија резидент, односно инвеститор. Земља резидентности остварује приход опорезивањем укупног светског дохотка свог резидента, и у њеном је интересу да њен резидент остане то и даље и што реалније исказује свој остварени приход, а земља инвестирања остварује приходе по основу територијалног принципа и стога јој је у интересу да привуче инвеститоре који ће бити мотивисани да ту остану, да реално исказују остваре-

ни приход и у складу са тим одвоје један део тих прихода у сврху измирења пореске обавезе. За земљу инвестирања битно је и то да њен нерезидент остварени приход поново реинвестира у што већем износу, и да што мање буде заинтересован да коришћењем механизма трансферних цена остварени приход трансферише матичном предузећу. Дакле, земља резидентности жели што више прихода за себе, земља инвестирања такође жели онај део колача који јој припада, а (не)резидент жели да колико год је то могуће избегне плаћање пореске обавезе у обе земље. Преклапање ових потпуно различитих интереса упућује на изналагање решења које би задовољило све апетите, али, исто тако, и сваког учесника да врши притисак и изнађе начине да максимално задовољи своје интересе.

Земља резидентности је у већини случајева развијена земља која има добру економску позицију, док је земља инвестирања обично земља у развоју која настоји да привуче што више иностраног инвестиционог капитала како би обезбедила свој развој. Решење се обично проналази у склапању уговора о избегавању двоструког опорезивања којим се регулишу пореске надлежности сваке од земаља, а колико ће свака од њих бити задовољна и успети да добије усвојеним решењима, зависи од њихове преговарачке позиције. У данашњим условима високе пореске конкуренције свака од земаља мора извршити одређене уступке како би обезбедила део јавних прихода за себе. Међутим, управо ти услови високе конкурентности наводе одређене државе да у циљу привлачења што већег броја инвеститора формирају стимулативни порески систем. Тако настају свима добро познате *пореске оазе*, *порески рајеви* или *оф шор финансијски центри*. Пореске оазе су препознатљиве по пореским стопама које су веома ниске, или су чак нулте, а приватност њихових (не)резидената загарантована. Карактеристика им је и непостојање транспарентности као и размене података од значаја са другим земљама, а њихова законска регулатива обезбеђује тајност не само у односу на конкуренцију већ и у односу на пореске власти.¹² Ова карактеристика пореских оаза указује да земље које се на овај начин понашају не омогућују пословање у условима здраве (и нужне) конкуренције, и не склапају уговоре о избегавању двоструког опорезивања јер не врше размену обавештења са другим државама, не спречавају ширење штетне пореске конкуренције (чак напротив, чине супротно) и веома су добра подлога за ширење нелегалне економије па чак и криминалних радњи које ту могу бити вешто скривене. И поред веома стимулативне пореске политике, оне нису једине према којима су инвеститори усмерени, јер поред постојања пореске атрактивности постоје и веома неатрактивни – корупција и протекционизам.

Да постане пореска оаза обично се одлучује мала неразвијена земља која има за циљ да привуче страни капитал како би обезбедила средства

¹² Хрустић, Х. (2008). Предности земаља пореског раја. *Пословна политика*, бр 6 -7, стр. 7.

за сопствени развој. Ниске па чак и нулте пореске стопе привлаче велике мултинационалне компаније да инвестирају путем оснивања својих филијала и сталних пословних јединица и покрену производњу у складу са ресурсима које предметна земља пружа, а земља домаћин обезбеђује радно оспособљавање и запошљавање локалног становништва. У циљу задржавања оствареног профита одређене земље Латинске Америке не опорезују дивиденде и камату. Иако су ове земље погодне за развој корупцијских па и криминалних активности, велике мултинационалне компаније и богати грађани који живе у земљама са високим пореским стопама подржавају њихово постојање. Најпознатије земље пореског раја су: у Европи: Кипар, Холандија, Лихтенштајн, Луксембург, Монако и друге, затим у Африци Маурицијус, Сејшели, у Азији Филипини, Сингапур, Тајланд, Хонг Конг, Токио, на западу Бахами, Барбадос, Белизе, Британска Девичанска острва, Кајманска острва, Холандски Антили и бројне друге земље. У развијеним земљама оф шор финансијски центри су финансијска тржишта у Њујорку, Лондону, Токију и Хонг Конгу.¹³

Међутим пореске оазе и поред свих погодности које пружају нису једино и најбоље решење (иако се те њихове погодности у великој мери користе), па земље како развијене тако и неразвијене, настоје да створе пореску платформу која ће стимулативно утицати на њихове (не)резиденте. Основну и најзначајнију улогу у тим настојањима има склапање уговора о избегавању двоструког опорезивања којима се отклања могућност двоструког опорезивања (али и двоструког неопорезивања) једног истог прихода.¹⁴ Земље извознице капитала, односно земље резидентности које имају могућност опорезивања целокупног светског дохотка својих резидената двоструко опорезивање елиминишу применом одређених метода у ту сврху намењених (метод изузимања од опорезивања дохотка оствареног у другој земљи уговорници, или метод кредита за износ пореза који је тамо плаћен). На тај начин ове земље се одричу дела пореских прихода, али тиме доприносе спречавању појаве и ширења сиве економије, а тиме и потпуни губитак пореских прихода. Земље инвестирања које имају интерес да се у што већој мери примени територијални принцип, такође настоје да пореска оптерећења буду стимулативна за инвеститоре, јер опорезивање у земљи извора у ствари значи опорезивање инвестиција. Следствено томе, што је порески притисак већи инвестиције ће бити мање, али срећом важи и обрнуто – ниже пореске стопе значе већи прилив страних инвестиција.

¹³ Ibid. стр. 3.

¹⁴ Опширније: Попов, Ј. (2011). *Избегавање међународној двострукој опорезивања: мајн-старска теза*. Економски факултет у Суботици, Универзитет у Новом Саду.

Ефективност политике увођења пореских подстицаја је често веома неизвесна. Увођење подстицаја директно утиче на систем доношења одлука иностраног инвеститора. Како је група иностраних инвеститора веома хетерогена (инвеститори могу бити мала и велика предузећа, са или без међународног искуства, из различитих делатности), порески подстицаји неће имати код свих инвеститора исте ефекте. Проблем мерења ефективности пореских подстицаја се повећава чињеницом да се реализацијом страних директних инвестиција остварују различити циљеви инвеститора (излазак на нова тржишта, остварење ефеката по основу нижих трошкова радне снаге, експлоатација природних ресурса у земљи домаћину и др.). Истраживања указују да све земље у транзицији користе пореске подстицаје за промоцију страних директних инвестиција, али је у многим земљама трајање ових подстицаја ограничено. Како Бејер уочава у свом емпиријском истраживању¹⁵, само у случају Мађарске и Румуније, порески подстицаји остали су на снази од почека процеса транзиције до данас. У случају Литваније, Летоније, Словачке и Украјине, деловање пореских подстицаја било је временски ограничено, док је у Чешкој и Белорусији током транзиционог периода дошло до измене система пореских подстицаја. У случају Словеније, порески подстицаји су уведени на релативно касном стадијуму процеса транзиције. Случај Бугарске је карактеристичан по присуству неколико радикалних промена у политици према страним директним инвестицијама.

Конкурентност, посебно у пореској сфери, мотивише мултинационалне компаније на мобилност и сељење капитала, што са једне стране може резултирати позитивним ефектима у смислу прилагођавања и релативне хармонизације пореских система на регионалном плану па и шире, али са друге стране то може узроковати негативне ефекте у смислу да примењене мере пореске конкурентности могу бити нелојалне и искључиво усмерене на привлачење страног капитала без обзира какве ће то последице имати на земље из којих капитал долази као и друге земље у окружењу. Примена фискалних мера у привлачењу страног капитала може довести до поремећаја у одвијању међународне трговине и утицати на стране инвеститоре да одлуке о инвестирању капитала доносе искључиво у зависности од фискалних а не стварних економских услова. А чињеница је да у условима здраве, слободне конкуренције фискални расходи нису једини ни пресудни за доношење одлуке о инвестирању (или бар то не би требали бити), већ у великој мери на то утиче расположивост потребних инпута у виду сировина, енергије, као и расположиве радне снаге, али и могућност за пласман технологија којима инвеститор располаже.

¹⁵ Beyer, J. (2002). „Please invest in our country“ – how successful were the tax incentives for foreign investment in transition countries? *Communist and Post-Communist Studies* 35, pp. 191–211.

2. Стране директне инвестиције и примена пореских подстицаја у Републици Србији и Републици Српској

Привлачење страних директних инвестиција је за Републику Србију и Републику Српску, као земље у транзицији, неопходан услов за повећање производње и извоза и смањења незапослености, односно за достизање нивоа стабилног економског раста. На овом пољу, један од најважнијих циљева креатора економске политике је стварање националних програма промоције ових инвестиционих дестинација и постизање већег нивоа прилива страних инвестиција. Стимулативно пореско окружење представља важну детерминанту нивоа страних инвестиција. Шта је на овом пољу економске политике урађено у Републици Србији и Републици Српској?

2.1. Инвестициона клима и порески подстицаји у Републици Србији

Република Србија је занимљива страним инвеститорима због свог географског положаја. Она повезује Западну Европу са Блиским истоком, што указује на њену атрактивност за земље које желе да раде ван Европске уније. Улагањем у Републику Србију страни инвеститори имају приступ тржиштима одређеног броја земаља од преко милијарду становника (табела 1)¹⁶. Захваљујући потписаним споразумима о слободној трговини са овим земаљама приступ тржиштима је могућ по посебним царинским условима.

ЦЕФТА је споразум о слободној трговини Албаније, Босне и Херцеговине, Хрватске, Македоније, Молдавије, Црне Горе, Србије и УНМИК-а на Косову којим је утврђено да се између ових земаља неће уводити нове царине нити постојеће повећавати.

Табела 1: Прејлед њосредној њрисијуа њржишћима који је омогућен иносћираним улајањем у Републици Србији

Тржиште	Број становника (сга)
Европска унија	500.000.000
САД	300.000.000
Русија и Казахстан	160.000.000
Турска	75.000.000
ЦЕФТА	30.000.000
ЕФТА	13.000.000
Белорусија	10.000.000

ЕФТА је споразум који омогућује извоз српских производа без царине на тржиште које броји око 13 милиона становника, и то је погодност не само за произвођаче из наше земље већ и за стране инвеститоре.

Република Србија има преференцијални статус за пласман својих производа са претежним домаћим пореклом на тржиште Европске уније.

¹⁶ www.invest-in-central-serbia.org

Република Србија и Турска су потписале споразум који, по моделу асиметричне либерализације трговине у корист српске стране, омогућаје нашим привредницима да набављају сировине и полупроизоде, прерађују их у Србији и даље пласирају у Европску унију, Турску, као и земље ЦЕФТА са преференцијалним царинама или без њих.

Република Србија је једина земља која, ван Заједнице независних држава има потписан уговор о слободној трговини са Руском Федерацијом.

Једна од погодности за стране инвеститоре у Републици Србији јесте и стимулативан порески систем. Наиме, порески систем у земљи карактеришу ниске пореске стопе (табела 2)¹⁷. Порез на добит је један од најповољнијих у Европи, а порез на додату вредност и порез на зараде нижи него у већини држава Централне и Источне Европе. Порез по одбитку плаћа се по стопи од 20% на дивиденде, уделе у добити, ауторске накнаде, капиталну добит и камате. Годишњи порез на доходак грађана плаћају физичка лица – резиденти и странци – резиденти који су у календарској години остварили доходак већи од троструког износа просечне зараде по запосленом.

У оквиру пореског система треба нагласити и то да Република Србија има склопљен велики број билатералних уговора о избегавању двоструког опорезивања (до сада их је 37 у примени), који страним инвеститорима из земаља уговорница указује на фактор пореске стабилности и извесност начина опорезивања како профита у земљи инвестирања тако и профита у матичној земљи.

Табела 2. Пореске стопе у Републици Србији

Пореске стопе	
Порез на додату вредност	Општа стопа 18% Посебна стопа 8%
За правна лица	
Порез на добит	10%
Порез на дивиденде, уделе у добити, ауторске накнаде, камата и капитални добитак	20%
Порези на доходак физичких лица	
Капитални добитак, приходи од пољопривреде и шумарства, самосталне делатности, капитала и осигурања лица	10%
Зараде	12%
Ауторска права, непокретности, добици од игара на срећу и остале врсте прихода	20%
Годишњи порез на доходак	10% / 15%

Извор: www.siepa.gov.rs (01.01.2012)

Применом одредби појединих закона, у Републици Србији се страним инвеститорима обезбеђује слободан трансфер добити и репатријација ин-

¹⁷ www.siepa.gov.rs

вестираног капитала, а на располагању су им бројни порески подстицаји, као што су:

- пореске олакшице утврђене *Законом о њорезу на добити њравних лица* („Сл. гласник РС“ бр. 25/01, 80/02, 43/03, 84/04 и 18/10), којим је прописано да се порески обвезници који инвестирају у основни капитал друштва износ већи од 800 милиона динара и који запосле најмање 10 људи, изузимају од плаћања пореза на добит у периоду од 10 година;
- ослобођење од плаћања пореза током пет година за компаније које инвестирају најмање 8 милиона динара и запосле минимум пет радника у неразвијеним регионима;
- остале пореске олакшице и олакшице у плаћању доприноса за послодавце.

Посебне пореске погодности дате су компанијама које обављају пословне активности у неразвијеним деловима Србије, или које намеравају да отворе нове производне капацитете у неразвијеном региону, компанијама које врше концесиона улагања, као и за капитална улагања из посебних области.¹⁸ Компаније које обављају пословне активности у неразвијеним деловима Србије имају право на смањење пореских обавеза, пропорционално свом уделу у укупном профиту који се остварује у тој грани, за период од две године. Ослобођење од плаћања пореза за улагања у вези с концесијом, врши се у трајању од пет година од дана када је концесионо улагање комплетирано. Такође је предвиђено смањење накнада до 25% стандардне стопе, за капитална улагања извршена у области заштите човекове околине, као и образовања и обуке запослених.

Процес приватизације у Републици Србији спроведен је по методу који је омогућио растући прилив страних директних инвестиција. На овај начин своје учешће на тржишту Републике Србије обезбедили су: Telenor, Phillip Morris, Национална банка Грчке, Lukoil Beopetrol, OTP bank, Alpha bank и др. Посматрано по секторима највише инвестиција је дошло у секторе телекомуникација, банкарства, цементну, нафтну, и дуванску индустрију.

Табела 3. Прилив страних директних инвестиција у Републици Србији за период 2007-2010. године

Период	Нето износ (у 000 000 ЕУР)
I - XII 2007.	2,513
I - XII 2008.	2,018
I - XII 2009.	1,410
I - XII 2010.	1,003

Извор: www.unictad.org (02.01.2012)

¹⁸ Роскић, Ј. (2010). Унапређење пословног амбијента у Републици Србији – законски оквир за страна улагања. *Финансије*, 1-6, стр. 18.

Такође је приметно и се веће присуство гринфилд инвестиција, за које је, да би се привукле потребно обезбедити амбијент који подразумева мањи ризик инвестирања и већу транспарентност пословања (Mercator, Metro Cash & Carry, OMV, Фијат...). Веома значајно место међу гринфилд инвестицијама у Републици Србији свакако заузима Фијат, који представља не само долазак нове технологије, могућност за запошљавање великог броја радника, већ и долазак бројних Фијатових добављача, затим изградњу нових постројења, инвестирање у опрему, извоз и утицај не само на аутомобилску већ и на друге индустрије. Оно што је такође приметно код гринфилд инвестиција јесте да доста често иду у сектор трговине, што и поред позитивних ефеката у виду запошљавања локалне радне снаге може довести до значајног повећања конкуренције и угрозити положај домаћих привредних субјеката у овом сектору.

2.2. Стране инвестиције и порески подстицаји у Републици Српској

У циљу привлачења страних инвестиција у Републици Српској је 2009. године усвојен Акциони план за спровођење стратегије подстицаја и развоја страних улагања у Републику Српску. План предвиђа активности системског и дугорочног карактера које имају за циљ стварање повољнијег пословног окружења. Фонд за подршку страним инвеститорима основан је 2007. Године, а средства су намењена фирмама које отварају нова радна места, за увођење нових еколошки прихватљивих технологија као и извоз производа.¹⁹

Приликом улагања у Републику Српску страни инвеститори имају могућност заштите од политичког ризика уз помоћ фонда Европске уније за гарантовање инвестиција (којим управља МИГА – Мултилатерална агенција за гарантовање инвестиција). У оквиру фискалне политике, дефинисан је стимулативан порески оквир а у циљу привлачења страних инвестиција.

Табела 4. Пореске стоје у Републици Српској

Врста пореза	Пореска стопа
Порез на додату вредност	17% (јединствена стопа)
Порез на добит	10% од остварене добити
Порез на доходак	8% од износа бруто плате
Доприноси	30,6% од износа бруто плате

Страна улагања могу бити ослобођена плаћања пореских обавеза у складу са одредбама закона који регулишу пореску политику у Републици Српској, уважавајући члан 9. Закона о политици директних страних улагања у Босни и Херцеговини (Службени гласник Босне и Херцеговине, бр. 17/98,

¹⁹ www.predstavnistvorskbg.rs

13/03, 48/10). Правна лица у својини страног улагања имају иста права, обавезе и одговорности као правна лица која су у потпуној својини домаћих правних или физичких лица. У пореским прописима Републике Српске нема посебних предвиђених ослобађања за стране улагаче. Што се тиче општих пореских ослобађања нови *Закон о порезу на доходак* (Службени гласник Републике Српске, бр. 91/06, 128/06, 1/11) је предвидео ослобађање пореза на доходак на примање лица које је запослено након 01.02.2011, а при том је старије од 50 година и претходно је минимално провео годину дана непрекидно на евиденцији Завода за запошљавање. Привредна комора Републике Српске је ослободила плаћања чланарине све пословне субјекте који се региструју у 2011. години за ову годину и биће ослобођена плаћања чланарине и за наредну годину. Страни улагачи су ослобођени пореза на увоз основних средстава која су улог страног улагача. Страна лица могу отворити рачуне у банци и могу вршити пренос средстава у иностранство без ограничења. Страна лица имају иста права као и грађани Републике Српске (национални третман) када су у питању инвестирање или улагање средстава у економски сектор дефинисана позитивним законима у тој области.

Царинска политика је такође стимулативна за стране инвестиције. Постоје многе ставке које су ослобођене од плаћања царине, на пример: опрема која се увози на бази страних улагања, опрема која се користи за реконструкцију Републике Српске, материјали за производњу извозних производа, као и капитална и индустријска опрема увезена на бази пословних активности трансфера из иностранства.

У прилог либерализацији спољнотрговинског пословања Републике Српске говоре бројни потписани споразуми: ЦЕФТА, Споразум о слободној трговини са Турском, као и преференцијални режим са земљама САД, Јапан, Канада, Швајцарска, Аустралија, Норвешка, Нови Зеланд, Русија и Иран. Затим, *Споразум о стабилности и иридуживању са ЕУ* из 2008. године, омогућио је слободан извоз готово све робе у Европску унију која испуњавају стандарде, а истовремено се отвара тржиште Републике Српске за тржиште робе из Европске уније.

Подручја која су у Републици Српској перспективна за улагање су, пре свега, дрвна индустрија (и то финализација прераде дрвета) као и област енергетике, с обзиром да је у тим областима велики део потенцијала још неискоришћен.

Табела 5. Прилив стране директне инвестиције у Републици Српској за период 2007-2010. године

Период	Нето износ (у 000 КМ)
I - XII 2007.	1,946,688
I - XII 2008.	165,675
I - XII 2009.	104,500
I - VI 2010.	31,648

Извор: www.irbrs.net (01.01.2012)

У табели 5 дат је приказ прилива страних директних инвестиција у Републици Српској у периоду након 2007. године. Према подацима Инвестиционо-развојне банке Републике Српске (www.irbrs.net), у периоду након 2005. године, највише инвестиционих пројеката у Републици Српској било је из Србије, Словеније и Аустрије. Улагања су била првенствено из области производње, осигурања, банкарства и трговине.

Закључак

Глобализација, као незаобилазни светски процес, наводи појединачне националне економије да се укључе у њене токове. Земље у развоју и у транзицији то обично чине формирањем стимулативне платформе за привлачење страних инвестиција. Кључни играч су свакако мултинационалне компаније које настоје да повећају своје учешће на светском тржишту а у сврху остварења профита.

Један од најзначајнијих фактора који је опредељујући за доношење одлуке о инвестирању свакако је пореска конкурентност. Да би биле порески конкурентне земље у развоју и у транзицији примењују пореске подстицаје смањујући тако ризик улагања и дајући могућност инвеститору да оствари већи профит. Са страним инвестицијама често долази и (релативно) савремена технологија и опрема, што повећава међународну конкурентност националне економије. Али, повећање конкурентности у фискалном сектору за једну земљу аутоматски значи умањење или изостанак пореских прихода у одређеном временском периоду док се користе порески подстицаји. Зато, да не би дошло до угрожености јавне потрошње порески приходи се прикупљају на терет домаћег (и)мобилног капитала који нема могућност коришћења подстицаја, па ту треба водити рачуна да од превеликог оптерећења домаћи капитал не крене путем трансфера у оф шор центре.

У дефинисању пожељног нивоа пореске конкурентности такође се усмерава дужна пажња на третман оствареног профита и у земљи инвестирања и у резидентној земљи. Овде се могући проблем двоструког (не)опорезивања може решити закљученим билатералним уговорима о избегавању двоструког опорезивања.

Ефекти од страних инвестиција се морају посматрати дугорочно, и за земљу инвестирања један од најважнијих задатака јесте да мотивише страног инвеститора да остварени профит поново уложи у земљу домаћина, уместо да га трансферише у матичну земљу. Једино на тај начин земља инвестирања може очекивати да један од ефеката страних инвестиција буде привредни развој земље. Примена трансферних цена за репатрирање остварене добити у резидентну земљу у сврху избегавања плаћања пореза и увећања оствареног профита не може у потпуности да се избегне. Али, мотивисање инвеститора на поновно улагање, одлазак профита у овом виду барем колико – толико умањује.

И Република Србија и Република Српска као делови бивше СФРЈ нашле су се у позицији „земље инвестирања“, које да би обезбедиле привредни раст и развој морају да привуку стране инвестиције. Свака од ових земаља има своје предности којима настоји да привуче стране инвеститоре, било да су оне у виду одређене инфраструктуре, приступачних ресурса (у Републици Српској то је посебно енергетски сектор) или релативно јефтине и квалификоване радне снаге. Обе земље имају релативно повољан географски положај с обзиром да омогућују посредан приступ релативно великом тржишту. Приличан број закључених споразума о слободној трговини као и стимулативан порески систем карактерише обе земље. Међутим, чини се да и поред великих очекивања и чињенице да је на стварању повољне инвестиционе климе у досадашњем транзиционом периоду урађено много, ниво осталих ризика за страна улагања био је исувише велики да би се пореским подстицајима привукао значајан износ страних директних инвестиција. У том смислу може се очекивати да порески подстицаји као фактор конкурентности дођу до изражаја тек након стварања повољније инвестиционе климе посматрано са становишта других, непореских фактора, као што је првенствено одржавање макроекономске и политичке стабилности, али и уклањање административних баријера за инвестирање, смањење корупције и сл. Са друге стране не треба занемарити ни улагања домаћих инвеститора. У циљу подизања нивоа ових улагања потребно је пружити додатне пореске подстицаје домаћим инвеститорима.

Литература:

1. Арсић, М. (2008). *Порески подстицаји и улагање страног инвеститора*. Финансије, бр. 1-6, стр. 321-336.
2. Azémar, C., Delios A. (2008). Tax competition and FDI: The special case of developing countries. *Journal of Japanese and International Economies*, 22 pp. 85–108.

3. Bénassy-Quéré, A. et al. (2005). How does FDI react to corporate taxation. *International Tax Public Finance*, 12 (5), pp. 583–603.
4. Beyer, J. (2002). “Please invest in our country”—how successful were the tax incentives for foreign investment in transition countries? *Communist and Post-Communist Studies* 35, pp. 191–211.
5. Денчић-Михајлов, К., Трајковски, М. (2011). Трансферне цене у теорији и пакси пословања мултинационалних компанија. *Економске теме*, бр. 3.
6. Desai, M. et al. (2004). Foreign direct investment in a world of multiple taxes. *Journal of Public Economics*, 88, pp. 2727– 2744.
7. Хрустић, Х. (2008). Предности земаља пореског раја. *Пословна политика*, бр. 6-7, стр. 53-62.
8. Ковач, М. (2003). Анализа пореских подстицаја за привлачење СДИ у Србији, Бугарској и Хрватској. *Индустрија*, 1-2, стр. 53-60.
9. Петовић Е., Денчић-Михајлов К. (2010). *Међународно њословно финансирање – специјална иишања и ѡроблеми*. Ниш: Економски факултет
10. Попов, Ј. (2011). *Издеђавање међународној двосђрукој ѡорезивања: мајсђарска теме*. Економски факултет у Суботици, Универзитет у Новом Саду
11. Раичевић, Б., Ненадић, Ј. (2004). Пореска конкуренција: општи осврт. *Economic Annals*, No.162.
12. Роскић, Ј. (2010). Унапређење пословног амбијента у Републици Србији – законски оквир за страна улагања. *Финансије*, 1-6, стр. 8-25.
13. Zee, H. et al. (2002) Tax Incentives for Business Investment: A Primer for Policy Makers in Developing Countries. *World Development*, Vol. 30, No. 9, pp. 1497–1516.
14. *Закон о ѡорезу на добити ѡравних лица*, Службени гласник Републике Србије, бр. 25/01, 80/02, 43/03, 84/04 и 18/10.
15. *Закон о ѡолијици директних страних улајања у Босни и Херцеѡовини*, Службени гласник Босне и Херцеговине, бр. 17/98, 13/03, 48/10.
16. *Закон о ѡорезу на доходак*, Службени гласник Републике Српске, бр. 91/06, 128/06, 1/11.
17. www.invest-in-central-serbia.org
18. www.siepa.gov.rs
19. www.predstavnistvorsbg.rs
20. www.irbrs.net
21. www.cbbh.ba

